

РОЗДІЛ 7

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 334.331

Мазур Г. Ф.

Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

Шпикуляк О. Г.

Вінницький національний аграрний університет

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В ІНСТИТУЦІЙНІЙ СИСТЕМІ РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОГО РИНКУ

Розкрито теоретико-методичні положення сутності соціального капіталу як інституції забезпечення реалізації господарських взаємодій економічних агентів в інституційній системі ринку. Здійснено емпіричну оцінку ефектів формування соціального капіталу в аграрній сфері (аграрному ринку) через емпіричну оцінку розвитку сільськогосподарської кооперації. Запропоновано концептуальне бачення щодо визначення місця соціального капіталу в інституційній системі регулювання аграрного ринку з визначенням засад підвищення ролі цієї інституції у здійсненні саморегулювання міжагентських ринкових відносин в контексті розвитку кооперації.

Ключові слова: соціальний капітал, інституції, ринок, аграрна сфера, регулювання, саморегулювання.

Постановка проблеми. Проблематика функціонування інституційної систем регулювання аграрного ринку унормовує необхідність застосування різномірних теоретико-методологічних підходів дослідницького спрямування на визначення суті проблеми й новітніх концептуальних поглядів наукової оцінки дії ринкового механізму. У постановочному плані, концепція визначення особливостей функціонування інституційної системи аграрного ринку, наслідуює необхідність в багатоаспектній міждисциплінарності, вираженням якої є міждисциплінарний синтез і питання соціального капіталу одне з таких.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні й загальнонаукові аспекти соціального капіталу сформовані та набули репрезентативності у працях фундаторів концепції, а також модераторів її поширення, таких як: Дж. Коулман [1], Ф. Фукуяма [2, 3], О. Демків [4], В. Геєць [5], Р. Патнем [6], М. Горожанкіна [7], І. Мачеринскене [8], Т. Шаповалова [9], М. Туган-Барановський [10], Т. Заяць [11] та інші. Ми також засвідчили свою прихильність до цієї проблематики, зокрема у сфері аграрного ринку [12; 13; 14]. Проте логіка інституціоналізації означеної концепції в систему наукових розробок потребує подальшого її різностороннього розвитку, особливо у ракурсі визначення підходів до емпіричної оцінки соціального капіталу.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Серед невирішених частин загальної проблеми слід виділити недосконале наукове трактування місця й ролі соціального капіталу в інституційній системі аграрного ринку, його регулювання. Недосконалість полягає в цілковитій розмитості суджень та відсутності загальновизнаної методики оцінювання соціального капіталу розробкою економічних показників. Також звертаємо увагу на фрагментарність і загальноконтекстність дослідження піднятої проблеми, без будь-якої конкретизації принципів дискурсу.

Метою статті є розкриття сутнісних характеристик і змісту соціального капіталу як специфічної інституції ринку й аграрного зокрема з

наступним означенням його інституційної природи з залученням методичного інструментарію економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аграрний ринок як особлива за організаційно-економічною конституцією система взаємодій економічних агентів, вимагає посиленої уваги до різного роду регулятивних інституційних утворень, серед яких специфічним вважаємо соціальний капітал. Теоретико-методологічна конструкція й логіка наукового пошуку, здійснюваного нами у ракурсі дослідницької оцінки ролі соціального капіталу в інституційній системі регулювання аграрного ринку є модератором економічних взаємодій з функцією саморегулювання. При цьому категорія соціального капіталу особлива за сутністю та специфічна за значимістю, тому ми розглядаємо його як інституцію упровадження неекономічних важелів управління в ринку, через інституційне стимулювання.

Активізація мотиваційних складників соціального капіталу як інституційних чинників регулювання аграрного ринку, характерна для інституційно-деформованих суспільних формацій транзитивного змісту як-от вітчизняна, для яких характерними є глибинні довготривалі трансформації, а дефективність владних інститутів підриває довіру. У такому суспільстві вихідною базою для об'єднання різномірних мотивацій є неформальні інститути – найбільш «яскраві представники» детермінант суспільного прогресу. Мотивації індивідів різні, тому що вони володіють різним за змістом соціальним капіталом, який в об'єднувачому аспекті, за ситуативного чи системно-довготривалого поєднання стимулів структурують засадничі пріоритети раціоналізації господарських взаємодій. Такий висновок є вагомим ідейним підґрунтям для доказового визнання економічних ознак соціального капіталу, що ставить його в один ряд з традиційними механізмами стимулювання відповідної суспільним пріоритетам поведінки економічних агентів – регуляторного, інституційного, фінансового, кредитного, податкового, цінового, надаючи йому при цьому характер міждисциплінарності в алокаціях ефектів [4, с. 100].

У мотиваційно-стимуляційному механізмі соціальний капітал слід розглядати одночасно як частину (складник) цього механізму, а також як самостійний механізм і ці два підходи ми інтерпретуємо у нерозривному зв'язку, хоча і як дещо розмежовані – за формою прояву аспектів інституціоналізації (державна, ринок, підприємство, соціум) (див. рис. 1). Форма прояву – упорядкування аспектів мотиваційних відношень соціального капіталу до тієї чи іншої сфери взаємодії, стимулювання, таким чином співвідношення соціального капіталу до різних ринкових структур як механізму стимулювання зумовлена різними за статусом ефектами (ринковий, загальнодержавний, суспільний, підприємницький, індивідуально-трудоий). Означене дає підстави стверджувати, що в мотиваційному механізмі соціальний капітал наслідують різні контури можливих ефектів за інструментарієм їх досягнення, який є природнім (об'єктивним) і штучним (суб'єктивним). Вихідною базою для такого висновку постала необхідність врахування об'єктивних стимулів (існують у формі глобальних «інструментів»), а також суб'єктивних (притаманні конкретному індивіду й підприємству).

Методологія позиціонування соціального капіталу в ракурсі нашого дослідження надзвичайно багатогранна, унормовує необхідність врахування перш за все інституційної традиції дослідницького пошуку, що спонукає нас до викладу сутності соціального капіталу як безумовно інституційного конструкту однойменного механізму стимулювання – рамкової детермінації ефектів суб'єктивно-об'єктивного порядку. Тут ми маємо на увазі те, що соціальний капітал – особливий інституційний механізм стимулювання, який невіддільний традиційним поведінковим моделям дослідження процесів і явищ, адже його конструюють незалежні інституції, сформовані переважно об'єктивними законами ринку, традиціями, нормами, що виникають спонтанно, діють на індивіда, часто кардинально змінюючи його поведінку. Інтерпретації сутності такого механізму є складними за побудовою, тому, на наше, переконання інституційна методологія є найбільш прийнятною [11, с. 292].

Ця проблематика наукового дискурсу наслідувана здебільшого соціологами, проте в ареалі міждисциплінарності актуальна для економіки, ринку. Це не просто гіпотеза, а дійсність, підтверджена переплетенням соціоекономічних трансакцій, які моделюють інституційну ефективність ринку – в її основі лежить соціальний капітал. Виходячи з цього, зазначимо, що в інституційній системі регулювання аграрного ринку розглядатимемо соціальний капітал через призму інституційної ефективності та логіки саморегулювання. Вважаємо, що в інституційній системі аграрного ринку, соціальний капітал як інституція саморегулювання, представлений через конвертування в ринковий процес практик, пов'язаних з міжагентською інституційною довірою, традицією укладання-виконання угод в національно-ідентичному вимірі [5, с. 8].

Проекція соціального капіталу в інституційну систему аграрного

ринку здійснюється через ідентифікацію таких його складових як: соціальні зв'язки, територіальні ознаки економічних відносин, інтелектуальний і людський ресурс, громадські структури взаємодопомоги, ефективність суспільних й державних інститутів у регуляторній політиці, мотивації та цінності. Завдяки соціальному капіталу економічні агенти спроможні змінити «правила гри» в контексті їхніх економічних інтересів. Тобто в модельній схемі інституцій регулювання аграрного ринку, соціальний капітал як інституція саморегулювання реалізовує означену функцію через довіру до інститутів, громадську участь, неформальні зв'язки тощо.

Важливість соціального капіталу безумовна, перш за все в контексті формування інституційної довіри – основи інституційної ефективності саморегулювання аграрного ринку. Навколо цього твердження зосереджуємо нашу дослідницьку увагу у змісті пропонованої статті, з метою означення головних аспектів інституціоналізації соціального капіталу в модельній схемі наукової трансплантації цієї категорії наукового дискурсу до лона економічної науки через інституціональну еволюційну методологію. Інакше кажучи, визначення й утвердження соціального капіталу в методології регулювання аграрного ринку з наданням йому статусу універсального само регулятора соціально-економічних, ринкових трансакцій. Модеративним ефектом в наданні йому (соціальному капіталу) власне такого статусу є аспект кооперування, який в аграрному контексті цілком прийнятний і необхідний [7, с. 290; 8, с. 35].

Виходячи з цього та інших наших наукових переконань, вважаємо, що імплементація інституції соціального капіталу в регуляційну модель ринкового обміну відбувається через систему колективних, кооперативних взаємодій, у розвитку яких в українському селі має місце системна криза (див. табл. 1).

Як засвідчують статистичні спостереження і наші авторські дослідницькі оцінки, обслуговуюча сільськогосподарська кооперація як безумовний адепт процесу творення соціального капіталу в інституційній системі аграрного ринку, найбільшого поширення набула у Західних і Центральних регіонах (областях) України. На початок 2015 р. у державі функціонувало близько 1 000 кооперати-

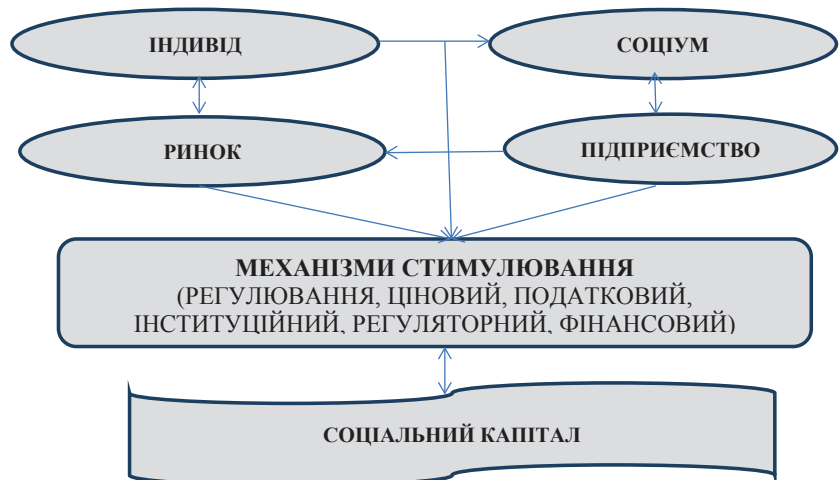

Рис. 1. Соціальний капітал у системі взаємозв'язків механізмів стимулювання ринкового обміну

Джерело: побудовано автором на основі теоретико-методологічних узагальнень

Таблиця 1
Розвиток сільськогосподарської
кооперації в Україні

Період статистичного спостереження (дата – рік)	Кількість сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів станом на початок року		
	Всього, од	До рівня попереднього року +/-	%
Станом на 1 січня 2010 р.	645	+149	130,0
Станом на 1 січня 2011 р.	583	-62	90,4
Станом на 1 січня 2012 р.	774	+191	132,0
Станом на 1 січня 2013 р.	885	+111	114,0
Станом на 1 січня 2014 р.	1017	+132	114,9
Станом на 1 січня 2015 р.	1022	+5	100,5

Джерело: побудовано автором на основі даних Міністерства аграрної політики України

вів, в областях: найбільше у Житомирській – 98, Вінницькій – 93, Івано-Франківській – 80, Київській – 60, Черкаській – 63 і Львівській – 60, а найменше у Хмельницькій – 13, Закарпатській – 15, Миколаївській – 16. Загальна картина тенденцій кооперування не викликає захоплення, тому правомірно стверджувати, що фактичний стан речей детермінує формування деструктивного соціального капіталу, який неспроможний виконувати функцію саморегулювання аграрного ринку. Суть питання в тому, що завдання обслуговуючих кооперативів полягає у забезпеченні ефективного доступу сільгосптоваровиробників до каналів реалізації продукції і чим якісніший «кооперативний продукт», тим організованішим є ринок, а в умовах українського аграрного сьогодення, переважна більшість дрібних виробників опинилися поза організованим ринком. Без кооперування вони неспроможні впливати на ринкові процеси, здійснювати саморегулювання ринкових трансакцій, забезпечувати колективний захист своїх інтересів. Через незадовільний стан розвитку кооперації проявляється дилема соціального капіталу – відсутність у селян бажання самоорганізуватись й творити соціальний капітал як інституції саморегулювання ринку.

Відсутність мотивації у селян до створення кооперативних структур як практичного втілення соціального капіталу, спричинена незадовільною конвертацією неформальних відносин в господарсько-ринкову практику. Це також пояснюється недостатнім рівнем інституційної довіри одне до одного потенційних учасників кооперативів – носіїв соціального капіталу. Тому усунувши згадані проблеми, за рахунок реально-конструктивних заходів аграрної політики, в державі з'являється спроможний інструментарій вирішення соціально-економічних проблем та розвитку організованого аграрного ринку.

Однією із вагомих причин такого стану вважаємо демотивацію селян щодо їх участі у кооперативних процесах, які переважно ними сприймаються в ракурсі колективної відповідальності за результат, прикладом якої свого часу був колгосп. Кооперація – це прояв соціального капіталу, безумовний саморегулятор ринку, її розвиток залежить від рівня довіри селян одне до одного. Зараз для України кооперація, в інституційному механізмі розвитку й регулювання ринку є однією

з головних можливостей консолідації ресурсів села, для забезпечення усебічного сталого розвитку соціально-економічної системи. У цьому процесі також безумовна практична цінність соціального капіталу, як регулятивного модератора колективної дії селян у форматі спільного вирішення проблем, організації ефективного виробництва-реалізації сільськогосподарської продукції [10, с. 258].

Ефекти ролі соціального капіталу в інституційній системі аграрного ринку ми розглядаємо саме через кооперацію і такий методичний підхід вважаємо правильним у плані надання цьому процесу всебічної економічності. Аналіз розвитку сільськогосподарської кооперації, зокрема обслуговуючої, дозволяє забезпечити емпіричну оцінку ефектів формування соціального капіталу як інституції ринку. З приведеної вище аналітики видно, що кооперація м'яко кажучи «не йде», адже в деструктивному стані опинився інститут довіри – головний консолідатор соціального капіталу. Довіра є перш за все модератором інституційної ефективності аграрного ринку у його розвитку і регулюванні. Таким чином, через інститут довіри, соціальний капітал позиціонується як провідник регулятивної ефективності. Про це можна дискутувати, проте довіра, а отже, і соціальний капітал, вибудовують мотиваційну систему, в якій формується бажання економічних агентів укладати – реалізовувати угоди.

Через кооперацію, оцінку її розвитку в аграрному секторі України, ми прив'язали соціальний капітал до ринку, розглядаючи його в традиційній системі координат економічності «виробництво-розподіл-обмін-споживання» як адепт якості інституційного середовища, адже якість означає довіру, інвестиційну привабливість, конкурентоспроможність.

Пропонуємо визначення соціального капіталу як соціально-економічної інституції в інституційному регулюванні аграрного ринку. Вважаємо, що за умови економічної кризи в аграрному секторі, непрозорості ринку, його неефективності щодо дрібного й малого сільгоспвиробника, інституційної невизначеності ринкових регуляцій, формування соціального капіталу через стимулювання кооперації – важливий фактор розвитку галузі. З огляду на це, ми дотримуємося актуальної позиції, засвідченої попередньо, про особливу роль соціального капіталу в інституційній системі аграрного ринку як адепта саморегуляцій.

У цілому соціальний капітал – це конгломерат ефектів розбудови аграрного ринку, змодельованих у тому числі й інституціями регулювання. У наслідково-результативному плані творення капіталу констатує можливості забезпечувати ефективність саморегулювання, особливо коли господарській системі потрібна самоорганізація як «ресурс» виходу з кризи – Україна яскравий приклад [11, с. 284].

Висновки. Соціальний капітал в адептах якості демонструє інституційну спроможність ринку вибудувати модель сприяння конкуренції, прозорості угод, об'єктивності вартісних опосередкувань агрогалузевих трансакцій. На прикладі кооперації видно, що наявний соціальний капітал у своїй якості недостатній для формування системи широко планового кооперування сільськогосподарських виробників на ниві взаємодопомоги, взаємовиручки спільного господарювання на землі тощо. Висновок ніби загально контекстний, але він має право на наукове життя, бо в цій тезі

викладено розуміння ефектів позиціонування в інституційній системі регулювання аграрного соціального капіталу. З цього приводу на майбутнє задля посилення ролі соціального капіталу сільськогосподарської кооперації.

Список літератури:

1. Coleman J. Social capital in the creation of human capital / J. Coleman // *The American Journal of Sociology*. – 1988. – № 94. – Р. 95–120.
2. Fukuyama F. Social Capital and Civil Society / F. Fukuyama // *IMF Working Paper*. – 2000. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://imf.org/external/pubs/ft/seminar/1999/reforms/fukuyama.htm#V>
3. Фукуяма Ф. Что такое социальный капитал : лекция / Ф. Фукуяма // *День*. – 2006. – № 177. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://day.kiev.ua/170573>
4. Демків О. Соціальний капітал: теоретичні засади дослідження та операціональні параметри / О. Демків // *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. – 2004. – № 4. – С. 99–111.
5. Геєць В. Довіра як елемент соціального капіталу в економічному розвитку України / В. Геєць // *Економічна теорія*. – 2010. – № 3. – С. 8.
6. Патнем Р. Прощающаяся комьюнити, социальный капитал и общественная жизнь / Р. Патнем // *Мировая экономика и международные отношения*. – 2000. – № 4. – С. 12–16.
7. Горожанкина М. Социальный капитал: политэкономический аспект / М. Горожанкина. – Донецк : ДонГУЭТ, 2006. – 289 с.
8. Мачеринскене И. Социальный капитал организации: методология исследования / И. Мачеринскене, Р. Инкуте-Генриксон, Ж. Симанавичене // *Социологические исследования*. – 2006. – № 3. – С. 29–39.
9. Шаповалова Т. Вплив соціального капіталу на економічне зростання / Т. Шаповалова // *Економічний аналіз : збірник наукових праць*. – Тернопіль : *Економічна думка*, 2013. – Т. 14. – № 1. – С. 167–175.
10. Туган-Барановский М. Социальные основы кооперации / М. Туган-Барановский. – М. : Экономика, 1989. – 496 с.
11. Заяць Т. Методологічні основи формування соціального капіталу / Т. Заяць // *Наукові записки. Серія «Економіка»*. – 2010. – Вип. 14. – С. 280–289.
12. Мазур Г. Інституційні засади формування соціального капіталу в механізмі розвитку сільських територій / О. Шпикуляк, Г. Мазур // *Економіка АПК*. – 2014. – № 8(238). – С. 63–68.
13. Шпикуляк О. Динаміка становлення соціального капіталу на селі / О. Шпикуляк // *Економіка АПК*. – 2006. – № 6. – С. 140–148.
14. Шпикуляк О. Соціальний капітал як інституційна основа сталого розвитку аграрної сфери / О. Шпикуляк // *Детермінанти конкурентоспроможності соціально-економічного розвитку регіону: Матеріали науково-практичного круглого столу (17–18 жовтня 2014 р.)*. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т., 2014. – С. 10–12.

Мазур Г. Ф.

Национальный научный центр «Институт аграрной экономики»

Шпикуляк А. Г.

Винницкий национальный аграрный университет

РОЛЬ СОЦИАЛЬНОГО КАПИТАЛА В ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЙ СИСТЕМЕ РЕГУЛИРОВАНИЯ АГРАРНОГО РЫНКА

Резюме

Раскрыты теоретико-методические основы сущности социального капитала, как институции обеспечения реализации хозяйственных взаимодействий экономических агентов в институциональной системе рынка. Осуществлена эмпирическая оценка эффектов формирования социального капитала в аграрной сфере (аграрном рынке) через эмпирическое оценивание развития сельскохозяйственной кооперации. Представлено концептуальное видение места социального капитала в институциональной системе регулирования аграрного рынка с определением основ повышения роли этой институции в осуществлении саморегулирования рыночных отношений агентов в контексте развития кооперации.

Ключевые слова: социальный капитал, институции, рынок, аграрная сфера, регулирование, саморегулирование.

Mazur G. F.

National Scientific Center "Institute of Agrarian Economics"

Shpykuliak A. G.

Vinnitsa National Agrarian University

ROLE OF THE SOCIAL CAPITAL IN THE INSTITUTIONAL SYSTEM OF AGRICULTURAL MARKET REGULATION

Summary

The theoretical and methodological provisions of the social capital essence as the institution to ensure implementation of the economic interactions of economic agents in the institutional market system were revealed. The empirical assessment of the effects of social capital formation in agriculture (agricultural market) through the empirical assessment of agricultural cooperative development was made. A conceptual vision of defining the place of social capital in the institutional system of agricultural market regulation and the fundamentals of improving the role of this institution in the self-regulation of inter-agent market relations in the context of cooperation development was offered.

Key words: social capital, institutions, market, agriculture, regulation, self-regulation.